

KIBRIS CUMHURİYETİ İLANINDAN JOHNSON MEKTUBUNA, KIBRIS SORUNU (1960-1964)

Halil AKMAN*

ÖZET

Kıbrıs, stratejik açıdan, Akdeniz'in önemli bir noktasında konumlu olduğundan, adada problemlere dâhil olan garantör devletler olan, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye, çift kutuplu dünyanın kutupları olan, ABD ve SSCB de eklenince, çözüm kolay olmamıştır. Yunan tarafının Enosis, Türk tarafının ayrı devletler görüşlerine, İngilizlerin de hâkimiyetlerini kaybetmeme çabası sonucunda çözüm arayışları çıkmaza girmiştir. Bu durumda ortak çözüm, adada Türk ve Rumların birlikte kuracakları bağımsız Kıbrıs devleti olarak görülmüştür. Fakat devletin ilanı problemleri zayıflatmamış, aksine şiddetlendirmiştir. Şiddetlenen olaylar sonrası, Türkiye'nin müdahale hamlelerine karşı direnen ABD yönetimi, iki NATO ülkesinin savaşın eşiğinde olmasını kabul etmiyor ve çözümün aralarında halledilmesini istiyordu. Adada Türklerin zulüm görmesine daha fazla katlanamayan Türkiye'nin müdahale kararı sonrasında, ABD'nin çok sert dille yazılan Johnson Mektubunu göndermesi, iyi giden Türk-ABD ilişkilerinde çok etkisi oluşturmuştur. İncelememizde, özellikle ABD kaynakları kullanılarak, 1964'teki Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale kararına karşı çok sert bir dile yazılan Johnson mektubuna giden süreçteki, adanın önemi, durumu, taraflarına değinilmiş, Türk-ABD ilişkilerinin gerilmesi sebepleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Johnson Mektubu, Türkiye, Enosis.

ABSTRACT

When United States of America and Soviet Union, polars of double-polar world, were added to Turkey, Greece and England which were guarantor states which got involved in problems in the island, dispute was not easily resolved because Cyprus was strategically located in an important point in Mediterranean Sea. Violence inevitably increased when England tried not to lose control as well as Enosis idea of Greece and ideas of establishing a separate state by Turks. Independent **Cyprus Republic to be jointly established by Turks and Greeks** was evaluated as a solution. However, proclamation of the state did not decreased problems: **on the contrary, made fiercer. United States of America** governing which resisted against involvement attacks of Turkey after incidents intensified rejected that two NATO states were on the brink of war and demanded solution between each other. That United States of America sent Johnson letter which was written in a very firm way after involvement decision of Turkey which could not stand that Turks in the island were depressed struck all of a heap in Turkey-USA relations progressing well. Importance, situation, parties of the island in the period resulting in Johnson letter which was written in a very firm way against involvement decision of Turkey in Cyprus in 1964 and causes of tension in Turkey-USA relations were evaluated especially by using USA sources in our study

Key Words: Cyprus, Johnson Letter, Enosis.

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi,
si.hakman@comu.edu.tr

GİRİŞ

Kıbrıs, stratejik önemi bakımından tarih boyunca mücadelelere sahne olmuştur. Osmanlı hâkimiyetinden sonra, İngiliz yönetimine geçen ada için Türk ve Rum toplumlarının varlığı zaman zaman problemlere yol açmış, bu iki toplumun beraber yaşama zorluklarını aşmak için birçok çalışma yapılmış ve çözüm yolu aranmıştır. İki toplum için aranan çözümler çok paydaşlı olduğundan, sadece adadaki Türk ve Rumların değil, aynı zamanda, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere hükümetlerinin de rızası gerekmektedir. Bu devletlerin rızalarının sonucunda, ABD ve SSCB'nin de onayı gerekmektedir.

Bu kadar çok paydaşlı durumda, Akdeniz'in incisi konumundaki bu küçük ada için tüm tarafların mutabakata vardıkları çözüm için birçok girişimler olmuştur. Zürih ve Londra görüşmelerinde varılan mutabakatla, 1960 yılında iki toplumun belirli temsil oranıyla temsil edildikleri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması, iki toplumun beraber aynı yönetim altında var olması açısından önemli bir çözüm olmuştur. Fakat bu yöntem de adaya huzur getirememiştir. Çalışmamızda önce Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve tarihçesine vurgu yapılacaktır, daha sonra da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanıyla oluşan duruma bakılacaktır. Bağımsızlık sonrası oluşan problemler, ilgili devletlerin Kıbrıs'a yaklaşımı, beklentileri analiz edilerek, Johson Mektubuna giden süreç ve Mektubun etkisi ortaya konacaktır.

1. Kıbrıs'ın Stratejik Önemi

Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, hem Ortadoğu'da, hem de Akdeniz ve Ortadoğu'yu kapsayan eşsiz konumundan dolayı her zaman göz önündedir. Kıbrıs, 9251 kilometrekarelik bir adadır. ¹ Stratejik açıdan Kıbrıs, önemli konumuyla, Türkiye, Mısır, Lübnan, İran sahalarına hâkim, bölgeyi kontrolü altında tutabilecek merkezde olmasından dolayı önemlidir. Bu merkezi konumu, Türkiye'den 71 km, ² Ortadoğu'dan yaklaşık 100 km (Suriye'ye 112 km, İsrail'e 267 km, Lübnan'a 162 km, Yunanistan'a 965 km) uzaklıkta bulunmasından kaynaklanır. Kıbrıs'ın stratejik önemine katkı yapan diğer unsur, Ada'nın, üç temel Akdeniz yolu güzergâhına açık

¹ Michael P. Drury, "The Political Geography of Cyprus", **Change and Development in the Middle East**, ed. By John I. Clarke and Howard Bowen Jones, London and New York, 1981, s. 289.

² Kıbrıs'ın Kormakiti burnu ile Anamur burnu arasındaki uzaklık mesafesidir. Bkz. Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara, A.Ü. SBF Yayınları, 1983, s. 379.

olmasıdır. Ada, Ege denizi ve Marmara denizi vasıtasıyla Karadeniz'e, Batı Akdeniz ve Süveyş Kanalı vasıtasıyla Kızıldeniz'e, Akdeniz'den, Suriye-Irak üzerinden İran Körfezi'ne uzanmaktadır.

Kıbrıs, tüm devirlerde stratejik önemini korumuş, Süveyş Kanalı'nın hizmete girmesiyle bu önemi daha da artmıştır. Akdeniz ve Ortadoğu'da egemenlik kurmak isteyen tüm güçler için elinde bulundurulması gereken bir stratejik nokta konumunda olmuştur. Özellikle 1950'lerde Batılı güçler Kıbrıs'ı, Komünizmin Ortadoğu'da kontrol altında tutulup, takip edilmesi ve Arap milliyetçiliğinin izlenmesi için önemli bir merkez olarak kullanmıştır.

2. Kıbrıs'ın Geçmişi

Türkler tarafından 1570 yılında fetih harekâtına girilen ada, 1 Ağustos 1571'de Türk hâkimiyetine geçmiştir. 1571'den itibaren özellikle fethe katılmış askerler, aileleri ve Konya bölgesinden insanlar adaya yerleştirilmiştir.³ İkinci Dünya Savaşı öncesinde Kıbrıs "İngiliz İmparatorluğunun *Cindrella'sı*" olarak biliniyordu. 1915'te Büyük Britanya, Kıbrıs'ı, Yunanlara savaşa müttefikler yanında girmeleri karşılığında teklif etti. Yunanlılar teklifi reddedince ada, 16 Ağustos'taki bağımsızlığına kadar İngilizlerin elinde kalmıştır.⁴ 1950'lerin başında, muhalefet cephesinde ve basında yer alan eleştirilere rağmen, Demokrat Parti yönetimi, Kıbrıs sorununa pek değinmemiş, adeta görmezlikten gelmiştir. Bunun sebebi olarak da, Yunanistan'la beraber olan NATO içindeki askeri işbirliğinin ve Balkan işbirliğinin devam ettirilmek istenmesi olabilir. 1953'te Yunanistan'da Papagos hükümetinin iktidara gelişiyle, Enosis düşüncesi daha yüksek seslendirilmeye başlandı. Yunanistan, konunun uluslararası boyuta taşınması için İngiltere'den adayı boşaltmasını istemiş, **talebi reddedilirse BM'ye gideceği tehdidini yapmıştır.**

Yunanistan, Kıbrıs konusuna uluslararası nitelik kazandırmak için BM'ye gitme tehdidini, 16 Ağustos 1954'te uygulamaya koymuştur. Birleşmiş Milletlere gelen sorun için Yunanistan tarafından yapılan başvuruda, BM'nin halkların eşitliği ve kendi kaderlerini uygulama haklarını referans gösterilerek başvurunun, "*BM'nin Kıbrıs adasındaki nüfusun, eşit haklar ve kendi kaderini tayin edebilme hakkından endişe duyulmakla*" yapıldığı belirtilmiştir.

³ Drury, "The Political Geography of Cyprus", s. 290.

⁴ Charles W. McCaskill, Foreign Service Despatch, Department of State, Desp. No: 337, 12 Haziran 1961, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington, s. 1.

Bu yıllarda, ada nüfusu yaklaşık 500.000 kişidir. Bunların beşte dördü, Rumca konuşan ve Rum Ortodoks inancındaydı. Diğer yerleşimciler, yani % 20'si ise, Türk orijinli ve Müslüman inancından insanlardı.⁵ 24 Ağustos 1954'te konunun BM gündemine alınması kabul edilmesiyle, sorun uluslararası boyut kazanıyordu. Asamble, konunun ayrıntılı tartışılmasını, konuya dâhil ülkelerin dostluklarını zedeleyici bir durum oluşturacağını belirtmiş ve daha fazla dâhil olmayarak soruna yaklaşımı sınırlı olmuştur. Bu konuda Türk Başbakanı Menderes, 31 Ağustos'ta ABD Dışişleri Bakanı'na şahsi bir mektup göndererek Türk hükümetinin, Kıbrıs konusunun BM'de görüşülmesine karşı olduğunu bildirmiştir.⁶ Konunun BM Genel kurulunda görüşülmesinin çözüm getirmeyeceğini, kırılğan bir durumda olan konu ile Batının birliğine zarar gelebileceği düşüncesinde olduklarını belirtmiştir.⁷

İngiliz Dışişleri Bakanı Harold Mc Millan, 29 Ağustos 1955'te Türk ve Yunan taraflarını üçlü görüşme yapmak için Londra'ya davet etti. Görüşmelerde konu Kıbrıs meselesiydi. İngiltere, iki ülkeyi birbirine düşürüp, kendi varlığını sürdürme hesapları yapmaktaydı. Türkiye 1954-1958 yılları arasında Yunanistan'a ve dünya kamuoyuna Kıbrıs'ta taraf olduğunu kabul ettirmeye çalışmıştır. Londra Konferansı, bu taraflılığın resmiyet kazanması için Türkiye açısından önemlidir. Yunanistan ise katılıp katılmama konusunda tereddüt yaşamış ve sonradan, katılacağını açıklamıştır. Bu tereddüdün sebebi, taraf devletler olarak üç devletin resmi şekilde konuyu tartışmasının, Türkiye'yi resmen taraf yapacağıydı. Londra Konferansı, 7 Eylül 1955'e kadar devam etmiştir. Görüşmelerde Türk heyeti başkanı Fatin Rüştü Zorlu tarafından savunulan Türk tezine göre Kıbrıs, yaklaşık 400 yıl Türk egemenliğinde kalmıştır. Tarihte hiçbir zaman Yunan hâkimiyetine girmemiştir. Eğer İngiltere, hakkından vazgeçecekse, adanın bu sebepten dolayı asıl sahibi Türkiye olmalıydı. Görüşmelerde üç ülke de Kıbrıs'm, kendi hâkimiyetinde olması gerektiğini savunmuş, bu sebepten sonuç alınamamıştır.

⁵ Fisher, Sidney Nettleton The Middle East, A History, The Ohio State University, New York, 1979 (ilk basım 1959) s. 519.

⁶ Jernegan, Letter From Turkish Prime Minister to Secretary on Cyprus Question, 3 Eylül 1957, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, box 1, Subject Files Relating to Turkey 1957-58, NARA, Washington.

⁷ Jernegan, Letter From Turkish Prime Minister to Secretary on Cyprus Question, 21 Eylül 1954, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, box 1, Subject Files Relating to Turkey 1957-58, NARA, Washington, s. 1.

Kıbrıs konusunun gergin olduğu bu dönemde, Türkiye’de Rumlara yönelik girişilen 6-7 Eylül olayları, 6 Eylül 1955’te patlak vermişti. Yunanistan ve Kıbrıs’ta, Türkiye ve Türklere yapılan hareketler, gösteriler ve açıklamalar, Türk kamuoyunda büyük bir infial oluşturmuş, son olarak da Selanik başkonsolosluk binasına bomba atıldığı haberi üzerine, 6 Eylül’de İstanbul, İzmir ve Ankara’da Rumlar aleyhine gösteriler olmuş, bu gösteriler ise Rum mallarının tahribine yol açmıştır.

1956 yılı anlaşmazlık ve olaylarla geçmiştir. Yunanistan tarafından desteklenen Kıbrıs Rumları, önce İngiliz ve sonra Türklere karşı şiddet eylemlerinde bulunmaya başlamışlardı. Rumlar bu politikayla önce sorunu milletlerarası boyuta getirmek, sonrasında İngiliz kamuoyunu yıldırıp adadan ayrılmalarını sağlamak, Türklere de şiddet uygulayarak adadan uzaklaştırma düşüncesindeydiler. 1960’ta oluşan gerilimle, İngiltere ve Kıbrıs Rumları arasındaki görüşmeler yarıda kesilmiş, ABD, “sessiz diplomasi” nin daha faydalı ve yapıcı sonuç getireceği düşüncesiyle hareket etmesine rağmen sessizlik, yerini olaylara bırakmıştır. Bu durumda tarafların doğrudan görüşme çabaları başarısız olmuştur. İngilizlerin, Rum lideri Makraios’u sürgün etmesi ile şiddet daha da artmıştır.⁸

Yunanistan 1956 Martı’nda tekrar Kıbrıs sorununa dâhil olmak istemiştir. Yunanlı politikacılar, İngiltere’yi, Kıbrıs’ta bir anlaşmaya varılmasını istememekle suçluyorlardı. Sonrasında, İngiltere de Yunanistan’ı, Kıbrıs’ta terörizmi desteklemekle suçlamıştır. Yunanistan’ın, adadaki insanların kendi kaderlerini tayin etme hakkını içeren bir çözüm önerisine karşın, İngiltere de terörist faaliyetlerin bitirilmesine çağıran çözüm önerisi sundu. Özel görüşmelerde çözüm konusu tartışıldı. Görüşmelerin, tüm tarafların huzurunda, barışçıl, demokratik olması ve burada sadece çözümün aranması istenmiştir. ABD de bu girişimi desteklemiştir.⁹ 1956 yılı Türk iç kamuoyunda da Kıbrıs konusunun gündemde olduğu bir yıl olmuştur. 9 Haziran’da yayınladığı bildiride Dışişleri Bakanlığı tarafından, Yunan basın ve radyosunun aksi iddiaları ve Türkiye’de bir gönüllü teşkilatı kurulduğu yönündeki haberlere karşı, Kıbrıs’taki Türk köylülerinin tecavüzlere maruz kaldıkları ve İngiliz

⁸ Background Paper, Ambassador Richards’ Mission To The Middle East, Middle Eastern Issues in the United Nations, 8 Mart 1957, NND 927318, Record Group 59, Entry Lot 57 D 616, box 17, Briefing Materials Prepared for the Richards Mission to the Middle East, 1956-57, NARA, Washington, s. 1.

⁹ A.e, s. 1.

güvenlik kuvvetlerinde çalışan Türk polislerin şehit edildiği açıklanmıştır. 18 Haziran 1956 tarihli ABD Dışişleri gönderisinde, Mayıs sonunda İzmir'de 12.000 Türk görevlinin, gizlice Kıbrıs'a geçtiği söylentisinin dolaştığı haber verilmiştir. Bu görevlilerin Türk ordusunda olup olmadıklarının araştırılması istenmiştir. İddia edilen 50 Türk görevlinin, gerillaları Kıbrıs'ta savaşa hazırladığı, eğittiği, Türk azınlık mukavemetini, Rum çoğunluğun saldırılarına direnmeyi organize ettikleri iddiasına yer verilmiştir. Bu söylentiye destekleyen durumun ise, Türk azınlığın son zamanlarda daha sert tutuma girmeleri ve karşı saldırılara geçmeleri olduğu belirtilmiştir. İzmir'deki gazetelerin bu konuda haber yapmadıkları, editörlerin de yorum yapmadıkları bildirilmiştir.¹⁰

Başbakan Menderes, Kıbrıs'ta statükonun korunmasına dair Kıbrıs politikasını, 1957'nin başından itibaren Ada'nın bölünmesi ve taksim edilmesi şeklinde değiştiriyordu. Menderes'in adada Taksim planı, Türk kamuoyundan da büyük destek görmüştür. Aynı zamanda Kıbrıs Meselesi bu yıl içinde uluslararası alana da taşınmış ve 1957 yılı içinde iki kere Birleşmiş Milletlerde görüşülmüştür.¹¹ 1957 Kasımında Makarios'un Atina'ya dönmesi, Türk ve Yunan hükümetleri arasında probleme yol açtı. Menderes hükümeti, Makarios'un serbest bırakılmasıyla İngiltere'nin, Türkiye ve Yunanistan'ı birbirine düşürmek istediği inancını taşıyordu. Makarios'un salıverildiği haberleri, İstanbul'da kızgınlıkla karşılanmıştır.¹² Bu durum üzerine Türk hükümeti, bu konuda ABD'nin resmi tavrını talep etmiştir. Kıbrıs meselesinde ABD'nin pozisyonu konusunda bilgi veren Rountree, Yunan tarafının Kıbrıs ve Yunanistan'ın birleşmesini desteklediğini, Türk tarafının da Kıbrıs'ın bölünmesini istediğini hatırlatmıştır. Rountree, iki görüşün de yarardan çok zarar getireceğini vurgulayarak, mevcut şartlar altında yeni bir tercih olarak Kıbrıslıların, İngiliz Milletler topluluğuyla birlikte bağımsız bir devlet olarak veya onun dışında başka ülkenin parçası olmayacağı bir tercih yapabileceklerini söylemiştir.¹³

¹⁰ Foreign Service Despatch, Desp. No: 90, 18 Haziran 1956, American Ambassy, Ankara, NND 887428, Record Group 59, box 3732, NARA, Washington, s.2.

¹¹ Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983, s. 390.

¹² DL Stora, Foreign Service Despatch, Desp. No: 293, 8 Nisan 1957, American Ambassy, Ankara, NND 887428, Record Group 59, box 3733, NARA, Washington.

¹³ William M. Rountree, 4 Kasım 1957, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, box 1, Subject Files Relating to Turkey 1957-58, NARA, Washington.

1958'in ilk yarısında ihtilafli Kıbrıs problemi, daha da dallanmış ve artarak, NATO'nun birliğini tehdit eden bir sorun oluşturmuştur.¹⁴ Kıbrıs sorunu konusunda Türkiye, ABD'nin desteğini ve Türk çözüm önerilerini onaylamasını beklemekteydi. Fakat 30 Haziran 1958'deki açıklamada da, bu konuda olumlu bir cevap alamamıştır.¹⁵ Zorlu, Kıbrıs meselesinde NATO'nun rolü konusunda: *"NATO, müttefiklerini bölmek değil birleştirmeli ve problemlerine konsantre olmalıdır. Fakat NATO, Kıbrıs sorununun hiçbir aşamasında sorumluluk almamıştır"*¹⁶ diyerek NATO'yu suçlamıştır. NATO Genel Sekreteri, Paul Henri Spaak'ın arabuluculuk çabaları da başarısız olmuş ve sonuç vermemiştir. Türk Hükümeti en doğru çözüm yolu olarak taksim planını görmekteydi, ancak İngiltere ve ABD'nin baskıları ile bu politikada ısrar edemedi. Türk hükümeti, Kıbrıs'ta çıkan olaylar karşısında sert şekilde tepkisini dile getiriyordu. Birkaç Kıbrıslı Türkün 12 Temmuz'da öldürülmesi ile artan şiddete karşı, Türkiye tarafından İngiliz elçiliğine iki protesto notu gönderildi. İkinci notta, Dışişleri Genel Sekreteri Enenbel, *"Eğer İngiliz kuvvetleri düzeni koruyamıyorlarsa, Türk askeri İngilizlere yardımcı olmak için adaya gönderilebilir"* diyerek tehdit etmiştir.¹⁷

İngilizler de Türkiye'yi, silah kaçakçılığı haberleriyle sıkıştırılmaya çalışıyordu. İngiliz Deniz Bakanlığı haberinde, Türk balıkçı tekneleriyle, Kıbrıs'taki Türkler için silah kaçakçılığı yapıldığını bildiriyordu. 20 Ekim'de Dışişleri Bakanlığı basın açıklamasında, silah kaçakçılığı suçlamalarını yalanlamıştır.¹⁸

3. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin İlanı

Türkiye ve Yunanistan başbakanları 5-11 Şubat 1959 tarihleri arasında

¹⁴ Carlos C. Hall, Foreign Service Despatch, Desp. No:117, 15 Ağustos 1958, American Ambassy, Ankara, NND 887428, Record Group 59, box 3734, NARA, Washington, s. 2.

¹⁵ A.e, s. 3.

¹⁶ SANA Ankara, Turkey, Department Of Air Force, Staff Massage Division, Incoming Message, C 294, 071035Z SANA Ankara, Tur.WE-FA nbr 45, 071100Z SEP56, 8 Kasım 1958, NND 887428, Record Group 59, box 3737, 1955-1959 Central Decimal File, NARA, Washington, s. 2.

¹⁷ SANA Turkey, AF 1206417, Secret, Section I, Joint WE-FA, No. 29, FR SANA, Ankara, filed: 16 Aralık 1958, NND 887428, Record Group 59, box 3737, 1955-1959 Central Decimal File, NARA, Washington, s.1.

¹⁸ SANA Ankara, Turkey, Department Of Air Force, Staff Massage Division, Incoming Message, C- 199, JW WKA#43 231030Z oct 59, 23 Ekim 1959, NND 887428, Record Group 59, box 3737, 1955-1959 Central Decimal File, NARA, Washington, s. 1.

Kıbrıs sorununu görüşmek üzere Zürih'te bir araya geldiler. Bu görüşmeler sonucunda, iki başbakan da Kıbrıs'ın uluslararası statüsü ve anayasasının dayanacağı prensipler konusunda anlaşmaya vardı. Ankara ve İstanbul basını, 12 Şubat'ta büyük başlıklı haberlerinde Zürih'teki, Kıbrıs hakkında Türk Yunan anlaşmasını verdi. Ön sayfada Menderes ile Karamanlis'in kadeh kaldırmaları fotoğrafı vardı. Bazı gazeteler başlıklarında, Kıbrıs anlaşmasının Türk ve Yunanların sırasıyla önceki istekleri olan bölünme ve enosisten vazgeçtikleri, Türk ve Yunan kuvvetlerinin yerleştiği, adada bağımsız bir Kıbrıs hükümeti kurulması spekülasyonlarını yazmışlardır.¹⁹ Türkiye ve Yunanistan başbakanlarının Zürih'te anlaşmalarından sonra, anlaşmanın İngiltere tarafından da kabulü gerekiyordu. Bu amaçla Üç devletin yanı sıra, Kıbrıs'ın Türk ve Rum liderlerinin de katılması sağlanmıştır. II. Londra Konferansı görüşmeleri olumlu havada geçmiştir. Sonucunda, 19 Şubat 1959'da imzalanan Londra Antlaşması gereğince, Kıbrıs'ta yaşayan Türkler ve Rumlar ayrı ayrı oy kullanacaklardı. Anayasaya göre Rumca ve Türkçe olarak iki resmi dil olacaktı. Rumlar başkanı, Türkler başkan yardımcısını seçeceklerdi.²⁰ Böylece, 1959'da Londra'da üç garantör devlet olarak İngiltere, Türkiye ve Yunanistan; Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması konusunda anlaştilar.²¹

Londra'da imzalan Kıbrıs antlaşması, 1 Mart 1959'da TBMM'de tartışılmaya başlandı. Muhalefet, kendilerine yeterli bilgi verilmediği gerekçesiyle anlaşmayı protesto etti. TBMM'de 4 Mart'ta yapılan oylamada, anlaşma 138 ret oyuna karşı 347 kabul oyuyla onaylandı. Kıbrıs sorununa bulunan çözüm, üç devletin ve adadaki iki toplumun hakları ve çıkarları açısından ortak kabullenmeler üzerineydi. Yunanistan'ın isteği olan Ada'nın kendisine bağlanması, ya da Türk isteği olan adayı taksim planı dışında bir çözüm bulunmuş oldu. Bulunan çözüm, adadaki iki unsurun ortaklığını temel alan, Türkiye ve Yunanistan'la işbirliği içinde, federal yapı niteliğinde bir devletti. 3 Aralık 1959'da yapılan seçimlerde, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı için Makarios, yardımcılığı için de Dr. Fazıl Küçük seçildi. Seçimlerden sonra Kıbrıs'ın yeniden yapılandırılması için çalışmalara başlandı.

¹⁹ SANA, Ankara, Turkey, Department Of Air Force, Staff Massage Division, C 30, WKA 6,131030Z feb 59, 14 Şubat 1959, NND 887428, Record Group 59, box 3737, 1955-1959 Central Decimal File, NARA, Washington, s.1.

²⁰ Fisher, Sydney Nettleton and Oehsenwald, William, **The Middle East**, McGRAW-Hill Inc., New York,1990, s. 499.

²¹ Fisher and Oehsenwald, **The Middle East**, s. 499.

Bu yeni yapılanma çalışmalarına, adada uygulanmakta olan sıkıyönetime son verilerek başlandı. Tutuklu olan Rum direnişçiler serbest bırakıldı ve genel af ilan edildi. Makarios'un kontrolünde EOKA'nın elindeki silahlar toplatıldı. Devlet için geçici bazı kurucu yapılar oluşturuldu. Kıbrıs yönetiminin İngilizlerden, Kıbrıslılara aktarılması için 4 Mart 1959'da geçici bir komite oluşturuldu. Zürih ve Londra anlaşmalarında hala çözüme kavuşmayan konular mevcuttu. Bu konuların çözüme kavuşturulması için komite çalışmalarına devam etti. İngiliz üssünün hâkimiyet alanı konusunda yapılan tartışmalardan sonra, İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki üssünün genişliği, 99 mil kare olması konusunda anlaşıldı.

Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasıyla ilgili anlaşmaya ilk imza, 6 Temmuz'da Kıbrıs'ta meskûn tüm taraflarca, bağımsızlık gününde imza atılacaktı. Bu durum, İngilizlerin elinde olan yönetim haklarının, Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetine geçmesi anlamına geliyordu.²² İngiliz Parlamentosu da, İngiliz üssü meselesi hallolduktan sonra, Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni, 21 Temmuz 1960'ta kabul etti. Bu karar 29 Temmuz'da, Kraliçe tarafından onaylandı. 16 Ağustos 1960'ta da Londra ve Zürih Antlaşmasında kabul edilen dokümanlar, tüm taraflarca imzalanarak, Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edildi. Kıbrıs'ın müdafaası için Türkiye 650 kişilik, Yunanistan ise 950 kişilik birlikleri adaya gönderdi. Böylece 1960 Ağustosunda Kıbrıs Cumhuriyeti 95. üye olarak BM'ye girmiştir.²³ Londra-Zürih anlaşması ile uzun vadede şiddet, kan dökme ve milliyetçilik gibi sorunların hallolması yanında, Yunanistan ve Türkiye arasındaki sorunların da normalleşmesi beklenmekteydi.²⁴

4. Kıbrıs'ın ABD İçin Önemi

1960'daki gelişmeler, Kıbrıs'ın ABD için önemini daha da arttırdı. Bu gelişmeler arasında, Arap-İsrail krizi, Arap ülkeleri üzerindeki Sovyet etkisinin artması, bölgedeki Sovyet filosu, Ortadoğu petrol kaynaklarının, petrol taşıma yollarının korunması konusunda ABD'nin artan ilgisi, Süveyş Kanalı'nın önemi ve bölgedeki ABD üslerinin kaybedilme tehlikesi sayılabilir.

²² Christian A. Herter, Memorandum For The President, 9 Ağustos 1960, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington.

²³ Fisher, *The Middle East, A History*, s. 519.

²⁴ Robert G. Barnes, Foreign Service Despatch, Department of State, Desp No: 562, 26 Şubat 1960, NND 949623, Record Group 59, CDF 60-63, box 1381, NARA, Washington, s. 13.

ABD; İngiltere ve diğer Batı ülkeleri gibi, Kıbrıs'ta düzen olmasını arzu etmekteydi. Bu hususta üzerine düşen ekonomik yardım konusuna da önem vermekteydi. Yardım konusunda, Kıbrıs'la bir teknik işbirliği anlaşması yaparak, Kıbrıslıların bir gelişim bankası kurmasına yardımcı olup, borç verme konusunda iyimserlikle davranacaklarını bildirdi.²⁵

Bağımsızlığının ikinci yılına gelindiğinde Amerikan raporlarında Kıbrıs'ın, birçok yeni bağımsızlığına kavuşan ülkelerden daha avantajlı konumda olduğuna değinilmiştir. Ancak politik, ekonomik problemleri ve birçok farklı sebebin, ülkeyi güçsüz duruma soktuğu belirtilmiştir. Raporlarda Kıbrıs, çözülmesi gereken büyük problemleri olan küçük bir ada olarak görülmüştür. Bu konuda toplumsal farklılıkların sorun olarak görülmesinin bırakılması gerekli görülmüştür. Stratejik konumu yüksek bu adanın, Doğu Akdeniz'de bir komünist üssü olmasına yönelik komünist aktivitelerin de engellenmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁶ 6 ve 7 Nisan 1962 tarihinde, Amerikan 6. Filosuna ait USS Saratoga ve eskort savaş gemilerinin Kıbrıs ziyaretleri, adadaki ve diğer komünistlere bir mesaj mahiyetindeydi.²⁷ Eleftheria'nın haberine göre, Kıbrıs Komünist Partisi, Amerikan altıncı filosunun Kıbrıs sularına gelişine karşı kızgınlık içinde olduğu ve taraftarlarını, huzursuzluklarını göstermeleri konusunda teşvik ettikleri belirtilmiştir.²⁸

Kıbrıs'a karşı ABD yardımları da devam etmekteydi. ABD Dışişleri Bakanlığından Kıbrıs'taki Türk toplumuna yapılacak Amerikan yardımları ile ilgili 24 Ekim 1962 tarihli telgrafta, uygulanılacak hareket tarzı belirlenmiştir. Buna göre:

- 1.İngilizce öğretimi: Türk okullarının orta ve lise kısmında İngilizce öğretilmeli ve bu konuda gereken diğer adımlar sıralanmıştır.
2. Kıbrıs için bir üniversite.

²⁵ Rusk, Outgoing Airgram, Department of State, No: A-8, 5 Temmuz 1961, Amembassy London, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington, s.1.

²⁶ Charles W. McCaskill, Foreign Service Despatch, Department of State, Desp. No: 337, 12 Haziran 1961, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington, s.1.

²⁷ L. Douglas Heck, Foreign Service Despatch, The Department Of State, Desp.No: 290, 1 Mayıs 1962, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington , s.1.

²⁸ Eleftheria, Foreign Service Despatch, The Department Of State, Desp. No: 290, 10 Nisan 1962, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington.

3. Gelişim Bankası
4. Değişim Programları
5. USIS Programları.
6. CAAA. Türk toplumunun bu organizasyona katılması ve sosyal aktiviteler, tartışmalara dâhil olması.
7. Barış teşkilatı
8. Yardımlar.

Yardımların, toplumlara değil de, adaya genel olarak yapılması planlanmıştır.²⁹

Aralık 1963'te taraflar arasında ilk çatışmalar çıktığında ABD, iki NATO ülkesi arasında gerilimi ve daha büyük çatışmaların olmasını engellemek için çatışmaları bitirmek istedi. Amerikalılar açısından, Batı dünyasının lideri olarak bu savaşı engellemelilerdi. Batı dünyasındaki bu çeşit iç çatışmalar, ABD'nin çıkarlarına tersti. Stratejik olarak Türkiye ve Yunanistan önemli konumdaydı. Bu iki ülke, Sovyetler Birliği'nin, sıcak denizlere açılan kapısı konumundaydı. Bölgedeki ABD üsleri; Batı dünyası, ABD politikaları ve savunması için çok önemliydi. Bu iki ülkeden biri Kıbrıs meselesi yüzünden ittifaktan ayrılırlarsa, büyük bir güvenlik problemi açığa çıkacaktı. ABD için Kıbrıs konusunda, potansiyel büyük tehlikeler mevcuttu. NATO'nun güneydoğu kanadının zarar görmesiyle, bu ülkelerdeki ABD üsleri ve faaliyetleri sekteye uğrayacak, Sovyetler Birliği de bölgeyi tamamen çökertmek için imkân yakalayacaktı. ABD yetkilileri açısından mesele, NATO içi bir sorun olduğundan, uluslararası niteliğe bürünmeden, **BM müdahil edilmeden çözülmeliydi. Bu sebeple 23 Aralık 1963'te ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk, üç tarafa da çatışmaların durması ve Askeri Yardım Programı (MAP) tarafından verilen silahların kullanılmaması konusunda uyarıda bulundu. Fakat Türkiye'yi tek taraflı müdahale etmemesi yönünde uyarmasına rağmen ABD, 25 Aralık 1963'te Türk jetlerinin ada üzerinde uçmasını kınamadı ve eleştirmedi.**

Kıbrıs'ta daha önceden Dhekelia ve Akrotiri olmak üzere iki İngiliz üssü mevcuttu. İngilizler bunları, askeri ve diğer amaçlar için kullanıyordu. ABD de aynı şekilde müttefik ve NATO üyesi olarak bu üsleri kullanabiliyordu.

²⁹ Carleton S. Coon, The Foreign Service of the United States Of America, 24 Ekim 1962, American Embassy, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington, s.3-4

Özellikle Akrotiri, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin (RAF-Royal Air Force) üssü olarak gerektiğinde, Ortadoğu'daki operasyonlarda kullanılabilirdi. Aslında Makarios CIA'e bu üslerde, U-2 casusu uçak operasyonları, Ortadoğu ve Varşova Paktı ülkeleri arasındaki iletişimi takip etmek ve elektronik istihbarat ağı için gizli antenler kurma iznini vermişti. Bu sayede ABD, Radyo dinleme, yayın istasyonları ile iletişim faaliyetleri ve Sovyetler Birliği'ndeki Kıtalararası Balistik Füze (ICBM) rampalarına dönük radar kurulumlarını yapmıştı. Kıbrıs'ın bu stratejik durumundan dolayı ABD yetkilileri, buraya düşman müdahalesi olmasına izin veremezdi. Bu doğrultuda, ne pahasına olursa olsun Kıbrıs, NATO'nun elinde kalmalıydı.

5. Kıbrıs'ın Türkiye için Önemi

Türk kıyılarından sadece 80 km (50 mil) uzaklıkta bulunan Kıbrıs, Türk hâkimiyetine 1570-1571 tarihlerinde geçmişti. Yüzyıllardır Türk hâkimiyetinde kalan adanın Türkiye için önemi büyüktü.³⁰ Kıbrıs'ın, Türk limanları olan Antalya, Mersin ve İskenderun limanlarına yakınlığı ve stratejik önemi, adanın Yunanistan'a geçme ihtimali karşısında savaşa girmeyi göze alabilecek derecedeydi. Türkiye, Kıbrıs'ın 1878'de Osmanlılar tarafından İngilizlere bırakıldığını belirterek, eğer İngilizler yönetimi bırakacaksa, Osmanlı devletinin varisi olan Türkiye'ye adanın kontrolünün bırakılması gerektiğini savunmaktaydı.³¹

Bu konuya ABD'liler de sıcak bakmıştır. Türkiye'nin kuzeyini dolaşıp (Karabük, Zonguldak, Amasra, Kastamonu), halkın görüşlerini toplayan, topladığı bilgileri raporlayan Büyükelçilik Birinci Sekreteri, Henry N. Spielman'ın raporunda: "*Kıbrıs sorunu geniş şekilde değerlendirilmiyor ve hissi davranılıyor. Eğer İngiltere adayı bırakırsa Türkiye'ye geri verilme-lidir, çünkü Türkiye adayı İngiltere'ye devretmişti*" demektedir.³² Kıbrıs'ın, altmışlı yılların başından itibaren Türk dış politikasında eşsiz yeri olmuştur. Çünkü ada nüfusunun % 18'ini oluşturan, 100.000 etnik Türk (1960'tan beri Kıbrıs vatandaşı) mevcuttu. Aralarındaki kan bağından dolayı, Türk

³⁰ William Cleveland, L., **A History of the Modern Middle East**, Westview Press, Oxford, 2000 s. 278

³¹ Fisher and Ochsenswald, **The Middle East**, s. 498.

³² Henry W. Spielman, Foreign Service Despatch, Desp. No: 650, 28 Haziran 1956, American Embassy, Ankara, NND 887428, Record Group 59, box 3732, NARA, Washington, s. 2.

hükümeti Kıbrıs ve Kıbrıs Türklerinin refahı için büyük sorumluluk hissediyordu.³³ Kıbrıs sorununda, Türkiye'nin problemleri çok boyutluydu. Kıbrıs'taki Türklerin durumuna ilave olarak, Batı Trakya'daki Türk nüfusunun durumu, İstanbul'daki Rumların durumu, Patrikhanenin ekümenlik sorunu ve balıkçılık hakları, bu konuyla alakalı diğer önemli meselelerdi.³⁴

6. Bağımsızlık Sonrası Kıbrıs'ın Temel Problemleri

İngiliz raporlarında da göze çarpan husus, Kıbrıs'ın üç temel probleminin olduğu yönündedir. Bunlar, 1. Rum ve Türk toplumunun bölünmüşlüğü-nün devam etmesi 2. Ekonomik durum 3. Komünizm tehdididir.³⁵ ABD de Kıbrıs'ın, toplumsal, komünizm ve ekonomik olarak üç büyük problemi olduğunu onaylamıştır.³⁶

5.1. Toplumsal Problemler

Adada mevcut Rum ve Türk toplumları arasında sert mücadeleler mevcuttu. Mücadelelerin kaynağında Megali İdea düşüncesinden kaynaklanan Enosis anlayışı yatmaktaydı. Megali İdea, Bizans imparatorluğunu yeniden kurma düşüncesiyle şekillenen bir düşüncedir. Yunanların çoğu Kıbrıs'ın, Yunanistan'la birleşmesini sağlayan Enosis hareketini, toprak olarak yayılcılık dışında gördükleri gibi, radikal Yunanlılar sadece Kıbrıs'ı değil, Türkiye Trakya'sını ve hatta İstanbul'u da arzu etmekteydiler. Doğal olarak Türklerle, Yunanlıların Kıbrıs üzerine milli politikalarının çatıştığı görülmektedir. Türkler, Yunanlıları yeni Bizans hayalleri kurmakla suçlamaktaydılar.³⁷

Kıbrıs'ın bağımsızlığından beri, Bağımsız Kıbrıs liderleri iki toplumun

³³ Basis of Turkish Foreign Policy, NND 959393, Record Group 59, Box 05, Records of the Turkish Affairs Desk, 1958-1963, NARA, Washington, s. 1.

³⁴ Background Paper, Ankara, 27-29 Nisan 1961, NND 959393, Record Group 59, Box 05, Records of the Turkish Affairs Desk, 1958-1963, NARA, Washington, s. 6.

³⁵ Rusk, Department Of State Instruction, No: CW-5755, 19 Ocak 1962, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington, s. 1.

³⁶ Fraser Wilkins, Foreign Service Despatch, Desp. No: 288, 26 Nisan 1962, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington, s. 1.

³⁷ John R. Davis, Office Memorandum, 7 Kasım 1955, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, box 1, Subject Files Relating to Turkey 1957-58, NARA, Washington.

tansiyonunu düşürücü, rahatlatıcı çalışma yapmamışlardı. Başpiskopos Makarios'un, 4 Ocak'ta duyurduğu Anayasanın revize edilmesi açıklaması, toplumlar arası ilişkilerin zorluğuna dikkat çekmektedir. Vergilendirme dışında devam eden diğer problemler, belediyelerin ayrılması, başkan yardımcısının veto ettiği Kıbrıs ordusunun entegre bir kuvvet olmasıyla ilgili kararı gibi problemler mevcuttu. Bunun yanında, iki toplum da iyi silahlanmıştı. Herhangi bir şiddet patlaması sırasında Kıbrıs otoritelerinin durumu kontrol etmesi zordu. Bu problemler NATO'nun iki üyesi olan Türkiye ve Yunanistan arasında gerilim oluşturmaktaydı.³⁸ Politik iklimde de en önemli faktör ana devletler olan Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı birbirlerinden şüphe duymaları ve antipatileri, adadaki havayı da etkilemekteydi.³⁹ Makarios'un, ABD başkanı ile görüşmesinde de toplumlar arasındaki sorunlar gündeme gelmişti. Makarios, gazetecilerin sansasyonel haberleri sevdiğini, aslında bağımsızlıktan bu yana, Türklerle Rumlar arasında oldukça az olayın olduğunu vurguladı. Devam eden sağduyunun, problemleri çözeceğine inandığını belirtti. Başkan yardımcısının da çok iyi bir insan olduğunu, iyi ilişkide olduklarını ve tüm meselelerde kendisine yardımcı olduğunu sözlerine eklemiştir.⁴⁰

5.2. Komünizm Tehlikesi

Kıbrıs Rumlarının % 30'undan fazlası komünist parti olan, AKEL ile ya da komünist ticaret birlikleri ile ilişkideydi. Sol kanattan gelen tehdide karşı sağ kanatta, etkili politik organizasyonlar ve ticaret birlikleri, sayı olarak az ve yetersiz liderliklere maruzdular.⁴¹ 26 Haziran 1961'deki memorandumda Triantafyllides, Kıbrıs'ın en önemli meselesinin, toplumların ayrılığı olmadığını savunuyordu. "İki taraf ta beraberce yaşamak zorunda olduklarının farkında bulunduğundan, *bu farklılıklar çözülecektir* Kıbrıs'ta temel *tehlike AKEL'in* güç kazanmasıdır. *Komünistler sabırlı şekilde ve*

³⁸ Rusk, Department Of State Instruction, No: CW-5755, 19 Ocak 1962, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63,box 2032, NARA, Washington, s. 1.

³⁹ W. Tapley Bennetts, Foreign Service Despatch, The Department Of State, Desp. No: 508, 26 Ekim 1961, Athens, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington, s. 1.

⁴⁰ Memorandum of Conversation, Department of State, 5 Haziran 1962, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington, s.1.

⁴¹ Rusk, Department Of State Instruction, No: CW-5755, 19 Ocak 1962, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington, s. 2.

zekice halka AKEL'i sunmaktadırlar” yorumunu yapmıştır.⁴² Türkiye'nin askeri güvenlik olarak Kıbrıs'a yaklaşımı, gerektiği durumda İskenderun ve Mersin limanlarından, Kıbrıs'ı kontrol için savunma planları yapılması yönündeydi. Uluslararası komünizm tehdidi devam ettiği ve bu etkisini adada hissettirdiğinde, müdahale kaçınılmaz olacaktı. Bu durumda Kıbrıs'ın ekonomik güçsüzlüğü ve politik düzensizliği, komünist tarafına kaymasına sebep olabilecekti.⁴³

Türk Dışişleri Bakanı Sarper de, Kıbrıs'taki durumdan endişesini dile getirmiştir. ABD için Küba neyse, Türkiye için Kıbrıs'ın aynı duruma düşme tehlikesi olduğunu belirtmiştir. Kıbrıs için en temel tehdidin, komünist tehdidi olduğunu vurgulamıştır. Bu konuda Yunan-Türk ortak çalışmasının yanında, ABD ve İngiltere'nin de birlikte çalışması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁴ Kıbrıs'tan sorumlu İngiliz elçisi Dennis Speares, Kıbrıs'ın bağımsızlığının ilk dokuz ayını değerlendirirken, öncelikle komünistlerin işçi sınıfı ve diğer alanlarda güçlerinin arttığına dikkat çekmiştir. Komünistlere karşı, Kıbrıs hükümetinin etkili politikalar geliştiremediğini söylemiştir. Bunun yanında Kıbrıs hükümetinin, ekonomik alanda çok az seviye kat ettiğini ve ekonomik yardım için yönünü Sovyet Bloğuna dönmesi konusunda baskılara maruz kaldığını belirtmiştir.⁴⁵

Denktaş ve Demetriades, bağımsızlıktan itibaren geçen bir yıl içinde Komünist tesirinin ve gücünün arttığı konusunda hemfikirdiler. Demetriades, mevcut eğilimle devam ederse, birkaç yılda komünistlerin çoğunluğu ele geçireceğini söylemiştir.⁴⁶ Komünist tehlikesinin büyük bir tehdit algılanmasına karşı Başpiskopos Makarios, 12 Ocak 1962'de Kıbrıs Haber Ajansına verdiği mülakatta, bu konuya değinmiştir. Makarios, Kıbrıs'ta

⁴² Alfred L. Atherton, *Memorandum of Conversation, Department of State*, 26 Haziran 1961, Amembassy Athens, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63,box 2032, NARA, Washington.

⁴³ Robert C. Barnes, *Foreign Service Despatch, Department of State*, Desp. No: 157, 18 Eylül 1961, Amembassy Ankara, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington, s.1.

⁴⁴ Hare, *Incoming Telegram, Department of State*, No: 308, 30 Ağustos 1961, Amembassy Ankara, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.

⁴⁵ Rusk, *Outgoing Airgram, Department of State*, No: A-8, 5 Temmuz 1961, Amembassy London, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63,box 2032, NARA, Washington, s.1.

⁴⁶ George Moffit, *Foreign Service Despatch, Department of State*, Desp.No: 30, 10 Ağustos 1961, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington, s. 2.

komünist etkenlerden ya da diğer adadaki holiganlardan gelecek her türlü zor durumlara karşı, gerektiğinde tüm kesin önlemlerin hazır olduğunu savunmuştur.⁴⁷ ABD ziyaretinde Makarios'la görüşen ABD başkanı, Kıbrıs'taki komünist aktivitelere dikkat çekmiş, eğer komünistler seçimi alacak kadar güçlenirlerse bunun bir felaket olacağını söylemiştir. Makarios da, komünist gücünün artacağına inanmadığını söylemiştir. Adada organize şekilde tek parti oldukları için, güçlü göründüklerini dile getirmiştir. Kıbrıs'ın, herkesin görüşünü açıklayabildiği özgür bir yer olduğunu vurgulayan Makarios, Kıbrıs komünistlerinin gerçek manada komünist olmadıkları, dindar insanlar olduklarını ve komünizm hakkında gerçek bilgilerinin olmadığını söylemiştir. Komünizmin fakirlikten beslendiğini belirterek, hükümetin ekonomik ve sosyal programı başarılı olunca, komünizme karşı desteğin biteceğine inandığını belirtmiştir. Makarios, komünistlerin bir sonraki seçimleri kazanma tehlikesi olmadığını da eklemiştir. Komünistlere karşı açıkça bir savaş açmadığını söyleyen Makarios, bunun sebebini, komünistlerin hükümete karşı savaş açmamaları, bununla kalmayıp aynı zamanda destekler pozisyonunda bulunmalarından dolayı olduğunu dile getirmiştir. Desteklerini çekmelerinin de, zor durumlara yol açacağını belirtmiştir.⁴⁸ Başkan ise, Küba ve Çin örneğinde olduğu gibi disiplinli azınlıkların, disiplinsizlere karşı ülkeyi yönetebileceklerini belirtmiştir. Komünist olmayan Kıbrıslıların, Komünistlere karşı iyi şekilde organize edilmesi gerektiği görüşünü paylaşmıştır. Vietnam'da 20.000 gerilla grupları, kooperatifler ve buna benzerlerinin, 200.000 kişilik orduya karşı tutunduklarına dikkat çeken başkan, ticaret birlikleri, çiftçi birlikleri ve buna benzer birliklerle komünist olmayan kuruluşların kurulmasını önermiştir.⁴⁹

20 Mart 1963'te ise Makarios, London Daily Telegraph'tan Antony Mann'a mülakat vermiştir. Bu mülakat 21 Mart'ta "*Kıbrıs, komünistleri uyarıyor*" başlığı ile çıkmıştır. Makarios Kıbrıs'ta organize tek politik partinin AKEL olduğu konusunda hemfikirdi. Fakat 1965 seçimlerinde daha da güçleneceği ve parlamentoda daha fazla sandalye alacağı düşüncesini reddetmekte ve "*Beş yıllık planın adaya refah getirme başarısıyla, komünist-*

⁴⁷ George Moffitt, Foreign Service Despatch, The Department Of State, Desp.No: 208, 20 Şubat 1962, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington, s. 1.

⁴⁸ The White House, Memorandum of Conversation, Department of State, 5 Haziran 1962, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington, s. 1.

⁴⁹ A.e., s. 2

ler yenileceklerdir” demektedir.⁵⁰ Makarios bu amaçla, antikomünist Rum politik partisini yeniden organize etmeyi düşünerek gelecek seçimlere bu şekilde girmeyi amaçlamaktaydı.⁵¹ 26 Nisan 1962 tarihli telgrafta, bu tarihe kadar henüz İngiliz Dışişleri Bakanlığı memurlarından, komünist sorunu üzerine uzman bir memurun görevlendirilmediği, görevlendirilmesi halinde ABD’nin bu memurla ortak çalışmaktan memnun olacağı bildirilmiştir.⁵²

5.3. Ekonomik Problemler

Kıbrıs’a karşı ABD politikasında, Kıbrıs’ın garantör devletleri olan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye’nin, öncelikle yeni cumhuriyetin yolunun belirlenmesinde sorumlu olduğu belirtilmiştir. Garantör güçlerin ekonomik olarak sağlıklı bir Kıbrıs için çaba harcıyıp yardımda bulunmaları gerekmekte olduğu belirtilmiştir.⁵³ Kıbrıs için hızlı gelişme programları düzenlenmekteydi. ABD dışişlerine göre, Başpiskopos Makarios’un 21 Ağustos’ta Kıbrıs Parlamentosuna sunduğu beş yıllık program, 1962-66 arası dönemi kapsamakta ve 5 milyon pound tutmaktaydı.⁵⁴ Kıbrıs’a İngiltere, ABD, Almanya, BM ve IBRD tarafından yardım sözleri verilmişti. Bu yardımlar hoşnutlukla karşılanmış fakat gelişme planı için yeterli olmayacaktı. Beş yıllık plan süresince, 32 milyon sterlin ya da 87 milyon dolar denizaşırı yardıma ihtiyacı vardı. Amerikan yardımları yanında, teknik alanda tavsiyeleri de çok faydalı olmuştu. Fakat Kıbrıs’ın su, elektrik, telekomünikasyon ve ilgili konular gibi birçok alanda borca ihtiyacı vardı.⁵⁵ 5 Temmuz’da, Makarios’un ABD ziyaretinde, Başkan ile yapılan görüşmede Başkan, ekonomik yardım konusuna değinmişti. Kıbrıs’a yardım etmeye istekli olduk-

⁵⁰ George Moffitt, Foreign Service Despatch, The Department Of State, Desp. No: 250, 27 Mart 1962, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington, s.1

⁵¹ Rusk, Airgram, Department Of State, 17 Ekim 1962, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington.

⁵² Fraser Wilkins, Foreign Service Despatch, Desp. No: 288, 26 Nisan 1962, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington, s.1.

⁵³ Rusk, Foreign Department Of State Instruction, No: CA 7945, 21 Mart 1961, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington, s.1.

⁵⁴ Rusk, Department Of State Instruction, No: CW-5755, 19 Ocak 1962, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington, s. 2.

⁵⁵ Wilkins, Airgram, Departmental and Foreign Service, 26 Nisan 1962, No: A-204, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington, s. 2.

larını belirten başkan, bunun yanında ödeme dengeleri açısından, savunma ihtiyaçlarının bütçelerine büyük yük getirdiğini söylemiştir. İlgili dönem için 3 milyar doları savunmaya harcadıklarını, bunun yarısının NATO'ya gittiğini belirtmiştir. Gaud ise programın temelde PL 480 ve teknik yardım programlarından oluşacağını belirtmiştir.⁵⁶

Makarios, Kıbrıs'ın geleceği açısından ümitli olduğunu anlatmıştır. Adanın endüstrileşmesi ile daha az tarıma bağlı kalacağını ümit etmekteydi. Bir petrol rafinerisi ve gübre fabrikası kurulması tartışılmaktaydı. Adada turizm büyümekteydi. Lefkoşa'da yeni Hilton Oteli'nin kurulması gibi, gerekli konaklama yerleri görüşülmekteydi. Makarios, aynı zamanda sulama ile ilgili açıklamalar da yapıyordu. Tuzlu suyun, arıtma tesisleri kurulursa, ticari olarak da kullanılabilirliğini belirtmiştir. İngilizlerin, üslerinin bulunduğu alana bir tesis kurdukları ve burada içmek için su ürettikleri, bunun sulamada kullanılmadığını bildiğini söylemiştir. Deniz kıyısına birkaç tuzdan arıtma tesisi kurulumu için, İngiliz tesislerinin başarısını, bekle-gör anlayışında olduklarını belirtmiştir.⁵⁷

6. Kıbrıs'taki Gelişmeler ve Çatışmaların devamı 1960-63

Kıbrıs'ta bir devlet kurulması ve bunun şartları konusunda varılan anlaşmaların uygulanma kısmı kolay olmamıştır. Daha evvel aralarında silahlı çatışmalar olan iki tarafı, ortak bir yönetimde, beraber hareket etmelerinin zorlukları yanında, ayrı Türk belediyeleri, Türklerin devlet görevlerine % 30 oranında alınmaları, Türk Cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkı ve Kıbrıs ordusunun kurulması konularında anlaşmazlıklar çıkmıştır. İngilizler, adanın bağımsızlığı sonrası Kıbrıs'taki güçlerini azaltmaya başlamışlardı. 10 Şubat 1961'de Londra'nın emri ile Speares, ABD Dış İşlerine, Kıbrıs'taki silahlı kuvvetleri hakkında şu bilgiyi vermiştir: 1961 yılı boyunca Kıbrıs'taki İngiliz savaş gücü, 3.000 kişi kadar düşürülecek ve adadan ayrılacaklardır. (Gönüllü ihtiyat personelinden bu eksiltme yaklaşık yüzde 15-20 olacaktır). Bu kararı almadaki faktörler: a) ekonomik ihtiyaçlar b) askeri teknolojilerin gelişmesi ile askeri etkinliği düşürmeden, insan sayısını azaltma imkânının olması c) İngiltere'de askerlik hizmetinin sonlandırılmasıdır.⁵⁸

⁵⁶ Memorandum Of Conversation, 5 Haziran 1962, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington, s. 1.

⁵⁷ A.e, s. 2.

⁵⁸ Atherton, Memorandum of Conversation, 10 Şubat 1961, NND 949567, Record Group

Kıbrıs'ta iki toplum arasında anlaşmazlıklar devam ederken, 28 Nisan 1961'de Atina'da Yunan Averof, Kıbrıs'taki durumdan rahatsızlığını dile getirerek, Kıbrıs Türklerinin silahlandığını belirtmiştir. (Bir rapora göre 40.000 tüfek kaçırılmış) Bu durumunda, Kıbrıs Averof, Ruamları tarafından ciddi eleştiriler aldığını belirterek, Ruamlara kaynak sağlamayı reddettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Türk tarafından Sarper'e güvendiğini, bu kaçakçılığa karışmadığına inandığını belirtip, bunun Türk ordusunda belli gurupların işi olduğunu söylemiştir. Averof aynı zamanda bir Birleşmiş Milletler takımının, Kıbrıs polis gücünü ve sistemini tekrar organize etme ve sivillerdeki silahları toplama projesi olduğunu açıklamıştır.⁵⁹ Kıbrıs'ta Başkan Yardımcısı Küçük de, adadaki durumdan rahatsızdı. Küçük, beş durumun kendileri tarafından küçük düşürme olarak kabul edildiğini bildirmiştir: 1. Belli Rum bakanların, ırkçı ve düşmanca tavırları, 2. Konsey'deki Rum çoğunluğun "tiran"ca zorbalığı 3. Gerekli danışma eksikliği 4. Kamu hizmetinin yerine getirilmesinde 70-30 oranında eksiklik 5. Başkan Yardımcısının otoritesini hiçe saymak ve Baskın Rum liderlerin Londra-Zürih anlaşmasına karşı kampanyaları ile Enosis'e doğru eğilimleri.⁶⁰ İki toplum arasındaki anlaşmazlıklar devam ederken 25 Mart 1962'de Lefkoşa'daki Türk camiinde, iki saatli bomba patladı. Türkiye, derhal tepki vererek faillerin bulunup, cezalandırılmasını istedi. Bu olay üzerine Türk hükümeti, Makaryos'u şiddetle protesto etmiştir.

İngiliz Yüksek Komisyoneri Arthur Clark, Kıbrıslı Türklerin, yalnızca Kıbrıs Türklerinin Camisinin bombalanmasından değil, aynı zamanda iki Kıbrıs Türkü gazetecinin öldürülmesinden de sorumlu olduğuna inanıyordu. Bu iki operasyonun Denктаş'ın emri ile olmadığına fakat Kıbrıs Türkü ekstrimistlerin, bu aşamaları Denктаş'ı memnun etmek istediğini ve bu olayların da onun bilgisi dışında olduğu yorumunu yapmıştır.⁶¹ 26 Kasım 1962'de

59. CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.

⁶⁰ Berger, Incoming Airgram, Department of State, No: G-621, 28 Nisan 1961, Amembassy Athens, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.

⁶¹ L. Douglas Heck, Foreign Service Despatch, Department of State, Desp.No: 79, 12 Ekim 1961, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington, s.1.

⁶² Wilkins, Department Of State, Airgram, Department of State, 10 Mayıs 1962, No: A-220, NND 949623, Record Group 59, Department of State, Decimal File 1960-63,box 1381, NARA, Washington.

Makarios, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in daveti üzerine Türkiye'ye ziyarette bulundu. Ziyaret sonrası yayınlanan ortak bildiride, genel olarak Kıbrıs'taki gelişmelere pek uymayan iyimserlik havası yansıtılmıştır. Türk yetkililerle dostluk ve anlayış havası içinde geçen görüşmelerde, iki ülkenin yakın işbirliği içinde olmasının, sadece iki ülkenin değil, dünya güvenliği ve barışı için de önemli olduğu vurgulanmıştır.⁶²

21 Aralık 1963 gecesi, içinde Türklerin bulunduğu, Girne'den Lefkoşa'ya giden bir otomobilin Rum polisler tarafından sebepsiz aranması sonucu çıkan olayda bir Türk kadının ölmesi, Türk tarafında infiale yol açtı. Bu durum üzerine iki taraf arasında silahlı çatışmalar çıktı. Türk hükümeti ise olaylara derhal tepki vermiştir. Olayların durdurulamaması üzerine, Türk jetleri 25 Aralık'ta Lefkoşa üzerinde ihtar uçuşları yapmışlardır. 9 Ocak 1963 tarihli telgrafta, ABD Dışişleri, Kıbrıs halkları arasındaki anlaşmazlığın artarak, ciddi mücadeleye dönüşmesiyle ilgili kaygılarını belirtmiştir. Bu mücadelelerin, Kıbrıs'ta komünist gücünün yayılması, Yunan ve Türk hükümetlerinin tehlikeye düşmesi ve NATO'nun ciddi zayıflığını beraberinde getirdiği vurgulanmıştır.⁶³ 25 Ocak'ta Lefkoşa'da, Bayraktar Camii bombalanmış ve bu bombalama için, 27 Ocakta İstanbul'da yerel Türk organizasyonlarının yaklaşık 200 kişilik temsilcileri tarafından protesto gösterileri yapılmıştır. Yerel gazeteler, bu bombalamadan Rumları sorumlu tutmuşlardır.⁶⁴ Kıbrıs'ta olayların ciddi boyuta ulaşması üzerine TBMM'de, 17 Kasım 1963'te gizli oturumda Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurtdışında kullanılabilmesi yönünde karar çıktı. 24 Kasım'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Kıbrıs'a müdahale edileceğini açıklamasına rağmen ABD'nin gene devreye girmesiyle çıkarma yapılamamıştır.⁶⁵

Kıbrıs olayları etkisini korurken, olaylara son verilmesi ve düzenin sağlanması için Londra'da üçüncü bir Londra Konferansı düzenlenmesi teklifi kabul edilmiştir. Konferansta Türkiye ve Türk tarafı, Londra ve Zürih anlaşmalarının Türk tarafının haklarını koruyamadığını, haklarının korunması

⁶² Philip Clock, Airgram, Department of State, 27 Kasım, No: A-494, Amembassy Ankara, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington, s.1-2.

⁶³ J.W Bowling, Outgoing Telegram, Department of State, 9 Ocak 1963, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington, s.1.

⁶⁴ John E. Merriam, Fraser Wilkins, Airgram, Department of State, 31 Ocak 1963, İstanbul, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington, s.1.

⁶⁵ Sayim Türkman, **ABD, Ortadoğu ve Türkiye**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s. 264.

için fiili garantiler verilmesini istediler. Bu garantilerin de ancak federal bir yönetimle sağlanacağını öne sürmüşlerdir. Tartışmalar sonucunda ortak bir karara varılmadan, Konferans 31 Ocak 1964'te sona ermiştir.

8. ABD'nin Müdahil Olması

1963-64 Krizlerinde ABD, BM'nin soruna dâhil edildiği ve toplumlara kendi kaderlerini belirleme hakkı verdiği, 1959 Londra ve Zürih anlaşmalarına müdahale etmek istemedi. 1963 Aralığında "Kanlı Noel" olarak adlandırılan olayları takiben Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Johnson'a yazdığı mektupla, ABD yönetiminden, daha fazla kan dökülmesini engellenmesi için elinden geleni yapmaya çağırılmış, Johnson ise yazdığı kısa cevapta, garantör devletlerin, (Türkiye, Yunanistan, İngiltere) barış yolunda göstereceği tüm çabaları destekleyeceğini ifade etmekten başka bir güvence vermemiştir.⁶⁶ Böylelikle ABD, adadaki durumdan endişe duydu fakat gene de duruma karışmadı. Problemin İngiltere ve garantör devletlerarasında çözülmesini tercih etti.

ABD, Kıbrıs problemine müdahil olmak istemiyordu. Fakat daha fazla adım atılması gerekiyordu. Garantör devlet olarak Türkiye'nin adaya müdahalesi tansiyonu arttıracak, düzeni bozacak ve bölgedeki ABD çıkarlarını tehdit edecekti. Bu sebepten dolayı ABD, Kıbrıs sorununa müdahil oldu. Bu durumda İngilizler 31 Ocak 1964'te, ABD desteğinde bir plan hazırladılar. Bu planda, problemin NATO içinde çözülmesi öngörülüyordu. Bu planla, yaklaşık, 1,200 ABD askerinin de yer alacağı, 10,000 kişilik bir NATO gücü oluşturulması öngörülüyordu. 1 Şubat 1964'te, Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edilen plan, Makarios tarafından 4 Şubat'ta reddedildi. Bu sebeple Londra Konferansından sonuç alınamadı. Kıbrıslı Rumların NATO planını reddetmelerine rağmen, ABD onu kabul ettirme kararındaydı. 9 Şubat'ta George Ball, Atina, Lefkoşa ve Ankara'ya, planı kabul için iknaya gönderildi. Fakat Ball'sın mekik diplomasisi, Kıbrıs Rumlarının NATO planını kabulünü getirmedi. Makarios'a göre çözüm BM çatısı altında aranmalıydı.

Soğuk savaş atmosferinde Kıbrıs sorununa karşı Sovyet yaklaşımlarına

⁶⁶ 25 ve 26 Aralık 1963 tarihli mektupların metni için, bkz. Department of State Bulletin, Vol., L., No. 1282, 20 Ocak 1964, s. 90 aktaran, Füsün, Türkmen. **Kırılğan Ortaklıktan "Model Ortaklığa" Türkiye-ABD İlişkileri**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s. 99.

da değinmek gerekir. Çünkü bu yıllarda iki süper güç, her konuda birbirinin politikalarından etkileniyordu. Krizin başladığından beri Sovyetler Birliği, bağımsız Kıbrıs fikrini destekliyordu. NATO'nun dâhil olmasına karşı çıkararak, Makarios'un sorunu BM'ye getirme kararını destekliyordu. Bu yüzden 30 Temmuz'da, Londra Konferansını kınamış ve NATO planını ifşa etmiştir. Sovyet başkanı Nikita Khrushchev, BM güvenlik konseyi üyelerine Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'a uyarı mesajı gönderdi. ABD, Kıbrıs konusundaki politikasının, adadaki barışın sağlanması ve problemin karışık hale gelmemesi olduğunu açıklayarak cevap verdi. Johnson, Sovyetlerden, Doğu Akdeniz'de durumu kızıştıracak herhangi bir hareket yapmaktan kaçınmasını istedi. 1964 Ağustosunda Sovyetler Birliği, Kıbrıs'a herhangi bir Türk müdahalesinde yardım ve Eylül'de de askeri ekipman yardımı sözünü açıkladı. NATO planının Makarios tarafından reddedilmesinin ardından, İngiltere 15 Şubat 1964'te, Kıbrıs sorununu BM'ye götürdü. Görüşmeler 18 Şubat'ta başlayıp, 4 Mart'ta bitti. ABD'nin gayretlerine rağmen Kıbrıs sorununun BM'ye gelmesi engellenemedi. ABD, iki tarafı da memnun edecek tarafsız bir çözümün taraftarıydı. Sonuçta ABD yetkilileri İngilizlere çözüm taslağı sundu. Yunanlılara göre bu İngiliz-Amerikan çözüm taslağı, Türk tarafını desteklemekteydi.

4 Mart 1964'te BM Güvenlik Konseyi farklı bir çözüm kabul etti. Resolution-186 adlı bu teklifte, garantör güçlerin müdahale hakkı tanınmakla beraber, tüm devletlere Kıbrıs'a müdahaleden kaçınma çağrısı yapılıyordu. Ada için olabildiğince çabuk, Barış Gücü gerekliydi. ABD için bu bir başarıydı, çünkü iki taraf da memnundu ve Sovyetler Birliği olabildiğince dışarıda tutulmuştu. Amerikan yetkililerine göre Kıbrıs'taki BM gücü (UNFICYP) adada barışı korumak ve düzeni sağlamak konusunda ABD görüşlerine uyuyordu. Bunun yanında BM barış gücünde, Doğu bloğu ülkelerinden kimse bulunmamaktaydı. Fakat arabulucu atanması, ABD'yi memnun etmedi ve ilerleyen aylarda yeni insiyatifler alma çabasında oldu. BM genel sekreteri U Thant, Sakari Tuomija'yı 24 Mart 1964'te, Kıbrıs'a arabulucu olarak atadı. BM barış gücü, 27 Mart 1964'te operasyonel hale geldi ve planlanan 7000 kişiye 1964 Mayısında ulaşıldı. 4 Mart çözümü (resolution 186) iki taraf tarafından da kabul edildi. Yunan tarafına göre, Türk müdahalesini önledi. Bununla beraber, Kıbrıs hükümetinin resmi olarak tanınmasını sağladı ve Londra-Zürih anlaşmalarından bahsedilmedi. Türk tarafından bakılınca ise, Türkiye'nin müdahale hakkına son verilmedi, barış ve düzen sağlandı, Kıbrıs

Türklerinin öldürülmesi son buldu. Resolution 186'da, "Kıbrıs Hükümeti" terimi iki tarafın da gelecekteki temel dayanağı oldu.

Mayıs 1964'te Amerikan Başkanı Johnson, Senatör William Fullbright'ı Londra, Atina ve Ankara'ya tarafların görüşünü almak üzere gönderdi. ABD, soruna çözüm bulmaktan çok, savaşı engelleme gayretinde görülüyordu. Fakat Fullbright'in Kıbrıslı Türklerin adadan Türkiye'ye transferi teklifi, Türkiye tarafından reddedildi.

8. Johnson Mektubu

1964'e gelindiğinde doğu Akdeniz'de durum oldukça ciddiydi. Adadaki Rum güvenlik güçleri Yunanistan'dan gelen gönüllülerle birlikte 20 binden, 40 bine çıkmıştı. SSCB'den destek alarak, önce Makarios liderliğinde bağımsızlığı, sonra da Yunanistan'la birleşme hedefindeydiler. Rumlar, adanın kuzeyindeki limanlara saldırıyorlardı.⁶⁷ Rum saldırılarının artması üzerine, 2 Haziran 1964'te Türk hükümeti Kıbrıs'a müdahale etme kararı aldı ve niyetini 4 Haziran 1964'te Amerikan büyükelçisi Hare'ye bildirdi. Türk hükümetinin bu kararı alma sebebi Kıbrıs'ta ABD güvencesi ve BM güçleri olmasına rağmen, Nisan ve Mayıs 1964'te Kıbrıslı Türklere karşı saldırıların ve şiddetin devam etmesiydi. Türk hükümeti, adanın bir parçasını kontrolü altına aldıktan sonra görüşmelere başlamak istiyordu. 1964 yazına kadar da Sovyetler Birliği Kıbrıs krizine doğrudan müdahil olmamıştı.⁶⁸

5 Haziran'da Türk gemileri, İskenderun limanından açılmışlardı. Türk gemilerinin İskenderun'dan denize açıldıkları haberi, Yunanistan'ı alarma geçirdi. Trakya'da Türk sınırına yakın köyler boşaltıldı. Bu arada Doğu Akdeniz'de bulunan Amerikan 6. Filosu da rota değiştirip Kıbrıs'a yöneldi.

Amerikan Dışişleri Bakanlığından Dean Rusk, Harlan Cleveland ve Joseph Sisco toplanarak Türk Başbakanına gönderilmek üzere, Türk müdahalesinin durdurulmasını isteyen bir mektubu hazırlayıp, ABD başkanına gönderdiler. Bakanlık müsteşarı George Ball'a göre bu mektup, gördüğü "en sert diplomatik nota" idi.⁶⁹ 5 Haziran 1964'te imzalanan bu mektup,

⁶⁷ Fisher and Oehsenwald, *The Middle East*, s. 500.

⁶⁸ Galia Golan, *Soviet Policies in the Middle East, From World War II to Gorbachev*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 249.

⁶⁹ Uslu, Nasuh, *The Turkish-American Relationship, Between 1947 and 2003, The History of a Distinctive Alliance*, Nova Science Publishers Inc., Newyork, 2003, s. 170.

İnönü'ye gönderildi. ⁷⁰ Mektupta Johnson, böyle bir harekete girişilmeden önce, kendileriyle istişare yapılması, danışılması gerektiğini belirtmiştir. ⁷¹ 1960 anlaşmasını baz alarak yapılan bu hareketin, gene aynı anlaşma gereği, ilgili teminatçı devletlerle istişare etmeyi gerektirdiği belirtilmiş, müdahaleye varacak, istişare yollarının tüketilmediğini ve ABD'nin tek taraflı müdahaleyi kabul etmeyeceği vurgulanmıştır. Kabul edilemeyecek diğer bir durumun da, iki NATO ülkesinin birbirine düşmesi olduğunu belirtilmiştir. Türkiye için çok sert olan iki durumdan biri, Kıbrıs'a yapılacak askeri müdahalede, Sovyetler Birliği'nin doğrudan olaya karışmasını getirebileceği ve olası Türkiye'ye karşı harekâtında NATO'nun Türkiye'yi savunmasının net olmadığı belirtilmiştir. Diğer sert bir önlem ise, Mevcut şartlar altında, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı müdahalede, ABD menşeli silahları kullanmasının men edilmesiydi. Buna dayanak olarak da Temmuz 1947 tarihli anlaşmanın 4. Maddesi gösterilmektedir.

Aynı gece, hükümet cephesinden açıklama gelmiş, ABD Başkanı Johnson'dan bir mesaj geldiği ve harekâtın ertelendiği duyurulmuştur. Bu arada Kıbrıs açıklarındaki Türk gemilerine de dön emri verilmiştir. Johnson Mektubu'nun verilmesinden 8 gün sonra, 13 Haziran 1964'te Başbakan İsmet İnönü, ABD Başkanı Johnson'a cevabi bir mektup yazmıştır. ⁷² Bu konuda Türk büyükelçiliğinden şu açıklama yapılmıştır: “*ABD Cumhurbaşkanı Johnson'un, Başbakanımıza gönderdiği mesajın cevabı, bugün saat 16.30'da, Dışişleri Bakanı F.C Erkin tarafından, Amerika'nın Türkiye büyükelçisi Mr. R.A Hare'ye tevdi olunmuştur. Başkan Johnson tarafından vaki davete icabet etmek üzere bizzat Başkanın telkini veçhile, Başbakanımızın 21 Haziran'da, Washington'a müteveccihen hareket edeceğini bildirmektedir.*”

İnönü tarafından verilen cevap mektubu ise şu şekilde açıklanabilir.

1. Türkiye ABD gibi bir müttefikinden böyle bir mektup aldığı için hayal kırıklığına uğramıştır
2. Türkiye'nin Kıbrıs'a son çıkarma girişiminden önce ABD'ye danışmadığı doğru değildir. Son girişim sekiz ay içindeki dördüncü girişimdi ve her seferinde ABD'ye bilgi verilmişti

⁷⁰ Johnson Mektubunun tam metni için: Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.266-269

⁷¹ Cleveland, **A History of the Modern Middle East**, s. 278-279.

⁷² İnönü'nün mektubunun tam metni için, Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 270-276.

3. Kıbrıs'ta Türklere karşı yapılan zulme ve Yunanistan'ın anlaşmaları yok saymasına karşı ABD, bir şey yapmadı. Baskı uygulanacaksa onlara uygulanmalıydı.

4. Mektup, Türkiye ve ABD arasındaki ittifakın niteliği konusunda bazı sorulara yol açtı.

5. Mektup, NATO'nun durumu konusunda da, bazı sorulara yol açtı. Eğer NATO, mektupta anlatıldığı gibi işleyecekse “tedaviye muhtaç” demektir.

6. ABD başkanının, Washington'a daveti kabul edildi.⁷³

Johnson Mektubu, o güne kadar dostluğuna çok güvenilen ve varlığıyla onur duyulan ABD müttefikliğinin, iki müttefik arasındaki ilişkiden çok, ABD dayatmasıyla ilişkilerin gittiğini gösterdi. Mektuptan anlaşılan, Türkiye'nin dostunun, düşmanının kim olacağına ABD'nin karar vereceğiydi. ABD'liler açısından düşman tekti, o da kendi düşmanları olan Sovyetler Birliğiydi. Bunun dışında Türkiye'nin hayati çıkarlarına müttefik bir ülke zarar verse de, Türkiye sesini çıkaramazdı, çıkarmamalıydı. İttifaka zarar gelmemesi için sessiz kalmalıydı. Diğer bir önemli unsur da, Türkiye'nin, elindeki silahların nerede ve nasıl kullanılacağına kendisi değil ABD karar verecekti. ABD'den alınan silahlar, ABD'nin çıkarları dışında başka bir yerde kullanılmayacaktı. Türk ordusundaki silahların hemen hemen tamamının Amerikan menşeli olması düşünülünce, herhangi bir zor durumda Türk ordusunun hareket kabiliyeti bitmiş demektir. Bu da egemenlik haklarını kısıtlayıcı bir unsurdur.

Johnson mektubunun getirdiği en önemli şok etkisi, Türkiye'nin güvenliği konusunda o güne kadar hâkim anlayışın sorgulanması gerektiğiydi. Mektupta, Kıbrıs'tan kaynaklanan bir durum sebebiyle, Sovyetler Birliği saldırısına maruz kalırsa, NATO'nun Türkiye'ye yardım etmeyebileceğinin haber verilmesiydi.⁷⁴ Uzun yıllar bütün dış politikasını Batı ittifakın çıkarları içinde formüle eden Türkiye için bu durum büyük bir hayal kırıklığıydı.⁷⁵ Güvenliğini tamamen NATO'ya bırakan Türk liderler, başka bir alternatif düşünmemişlerdi. Kendilerini NATO şemsiyesi altında güvencede düşünen Türk yetkililer, NATO'nun işine gelmediği durumlarda yardıma gelmeyeceği

⁷³ Haluk Şahin, *Johnson Mektubu, Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası*, İstanbul 2002, s. 78-79.

⁷⁴ Fuller, *The New Turkish Republic*, s.153.

⁷⁵ Faruk Sönmezoglu, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri & Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*, Der Yayınları, İstanbul, 2000 s. 90.

realitesiyle karşılaşmışlardı. Bu durum, kurdukları tüm güvenlik stratejileri ve planlarını şüpheye bürünüp, geçerliliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. NATO dışında, ülke güvenliğinin nasıl sağlanacağı konu bile edilmemişti. Çünkü Türk bakışıyla kendileri, bedel ödeyerek girilen bu teşkilat için, gerektiğinde Kore'de bizzat savaşmış, Ortadoğu'da savaşın eşiğine gelmiş, Küba krizi sırasında kendi güvenliğini hiçe sayarak, ABD ve Batı çıkarları için müttefikliğin gereği fazlasıyla yapılmıştı.⁷⁶ Kendi çıkarları konusunda ise ABD, destek olmak yerine tehditte bulunuyordu.

Johnson mektubu, Kıbrıs sorunu üzerine, Türk-Amerikan ilişkilerinde, iki tarafı da derinden etkileyen, en önemli olumsuz olay olmuştur. Türkler, karşı gelineceğini beklemekteydiler, fakat uyarının seviyesinin bu kadar sert olacağını beklememekteydiler. Bu mektuptan sonra, Ankara'da müttefikliğin değeri sorgulanmaya başlandı. Türkler, ilk defa kendilerini bir uydu devlet olarak hissettiler. ABD'nin müttefikliği tehdit olarak sunması kabul edilemezdi.

9. ABD'nin Sert Mektup Gönderme Sebebi

ABD'ye göre, şiddet durmalıydı ve şiddeti alevlendirecek her hareket engellenmeliydi. ABD yetkililerine göre problem diplomatik yollarla çözülmeliydi. Batılı devletler, uluslararası forumlarda problemin tartışılmasını istememektelerdi. ABD'liler ortaya çözüm koymak eğiliminde de değillerdi. Çünkü bulunacak çözüm, ya bir tarafı ya da diğerini rahatsız edecekti. Türkiye ve Yunanistan'ın, karşılıklı müzakere ederek çözüm oluşturmalarını istiyorlardı. Dışarıdan çözümler üretilmesine karşıydılar.⁷⁷ Başlangıçta Bağımsız Kıbrıs, ABD yaklaşımlarına uymuyordu çünkü bu Sovyet ilgisini çekebilirdi, ya da Türkiye ve Yunanistan arasında savaşa sebep olabilirdi. Sonuçta Enosis planını, bazı alanlarda Türkiye'yle anlaşarak, Acheson Planı olarak tekrar formüle ettiler. Bu yolla ada, NATO kontrolü altına giriyordu. ABD yetkililerinin başka bir ilgilendiği mevzuu, Akdeniz bölgesinde komünizm etkisiydi. Sovyetler Birliği, Batı karşıtı, bağlantısız Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirerek Ortadoğu'da büyük bir etki sağlamıştı. Eğer Kıbrıs Sovyet eline düşerse, bölgedeki Batı çıkarları tamamen yok olabilirdi. Makarios'un politikaları sebebiyle Amerikalılar, alarm durumundalardı.

⁷⁶ Nasuh, **Uslu, Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2000, s. 178.

⁷⁷ J.W Bowling, Outgoing Telegram, Department of State, 9 Ocak 1963, NND 949567. Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington, s. 1.

Makarios, Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler geliştiriyor, ticaret anlaşmaları yapıyor ve Sovyet silahları almak istiyordu. Kıbrıs hükümeti, bağlantısız bir politika izlemekte ve bağlantısız ülkelerle yakın işbirliğine gitmekteydi. Hükümet, Kıbrıs probleminde, Batı çözümlerini reddederek, komünistlerin ülkede büyük politik rol oynamasına sebep oldu.

AKEL (Kıbrıs Komünist Partisi) Kıbrıs politikasında güçlü bir aktör oldu. Bu ABD ve Batı için tehlikeydi. Eğer AKEL, adanın kontrolünü alırsa bu durum, adadaki İngiliz ve Amerikan askeri varlığını tehlikeye düşürürdü. Bunun yanında AKEL, Sovyet filosunun Kıbrıs limanlarına girmesine izin vermesiyle, ABD için felaketi hazırlamış olacaktı. Bu yüzden ABD yetkilileri, çözümün Makarios ve AKEL'siz olmasını tercih ediyordu. Amerikan yetkililerine göre Johnson Mektubu, Türklerin adaya çıkmasını durdurmak içindi. Bu yüzden etkili olmalıydı. Çünkü Türklere şok etkisi yapacaktı. Amerikalılar, Türk çıkarmasını engellemeyi kontrol ettilerse de, Türk-Amerikan ilişkileri, olumsuz olarak kesin bir dönüş yaşadı. ABD yetkilileri, Türkiye'yi, küçük bir ülke olarak görüp kurallarına uyacağını düşüncesiyle bu mektubu kaleme almış olabilirler. Fakat mektup iki taraf ilişkileri açısından çok olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Özellikle, Türkiye'nin Johnson mektubu sonrası Sovyetler Birliği, Doğu bloğu ve üçüncü dünya ülkeleriyle yaklaşımı, ABD yetkililerince, Türkiye'ye karşı daha dikkatli davranmasına sebep olmuştur. Mektup Kıbrıs'a çıkmak üzere olan Türkiye'yi durdurmak amacıyla son anda yazılmıştı. Bir yandan Türkiye'nin, Kıbrıs'a çıkmasını önlemiş ve Türk-Yunan savaşı çıkmasını engellemiştir. Bazı Türk tanıkların yanı sıra Georhe Ball, Joseph Sisco, Raymond Hare gibi tanıklar bu kanıdadırlar.⁷⁸ Fakat başka bir açıdan da bakılınca, 1950'den beri iç içe olunulan ABD, çıkarmanın olacağını bilmiyor muydu, İskenderun limanındaki hazırlıklar ABD istihbaratı ve 6. Filo tarafından izlenmiyor muydu? Bu duruma, **öncesinde ABD'nin neden müdahale etmediği sorgulanmıştır.** Çıkarma girişimiyle alakalı, çıkarmanın diplomatik bir hamle olduğu görüşü dillendirilmiştir. İnönü, çıkarmayı son ana kadar ABD'ye resmi olarak haber vermedi, son anda haber verdi. Türkiye'nin, askeri açıdan çıkarma yapmaya hazır olmadığı söyleniyordu. Dönemi inceleyen çalışmalarda genel kanaat, Türkiye'nin bu tür bir askeri

⁷⁸ Şahin, *Johnson Mektubu, Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası*, s.101.

harekât için olabildiğince zorlanacağı yönündedir.⁷⁹ Özel araç gereç, eğitilmiş personeli de yetersizdi. Bu çıkarmanın bir gözdağı olabileceği ve İnönü tarafından kullanılabilmesi düşüncesi de mevcuttur. Bu bakışta çıkarmanın bir diplomatik oyun olduğu düşünülmektedir. Bu oyunda Washington'dan beklenen, "barışçıl yolları kullan", "çıkartma yapma" gibi bir bildiri geleceği bekleniyordu. Ancak NATO'nun ve Sovyetlerin işe karıştırılıp, böyle sert bir tehdit beklenmeyen bir olaydı.

Türkiye'nin Kıbrıs politikasına, ABD'nin tehditkâr Johnson mektubu ile karşılık vermesi, Türk toplumunda anti-Amerikancılığı kuvvetlendirmiş, bunun baskısıyla oluşan muhalefet sonraki yıllarda Türk dış politikasını etkilemiştir. Örneğin, 1967 Arap-İsrail savaşında Türkiye tarafsız kalmış, aynı zamanda ABD'nin İsrail'e yardım için Türk üslerini kullanma isteğine karşı olumsuz cevap vermiştir.⁸⁰

SONUÇ

Görüldüğü gibi, Kıbrıs sorunu, küçük adadaki yerel bir sorun olarak kalmamış, bünyesindeki Türk ve Rum halkları sebebiyle, Türkiye ve Yunanistan'a yansımış, İngiltere, adadaki üslerini ve hâkimiyetini devam ettirmek istemiş, adadaki komünist partisi aracılığıyla Sovyetler Birliği müdahil olmaya çalışmış ve ABD üstünlüğünü Sovyetlere kaptırmak istemiştir. Bu çok taraflı denklemde, bulunan çözümler de tüm tarafları memnun etmeyecekti. İki NATO üyesinin savaşın eşine gelmesi, elbette ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

ABD hükümeti adada gerilim devam ederken, gerilimi bitirmek için kararlı bir insiyatif almamış, sorunun taraflar arasında çözüme kavuşturulmasını beklemiştir. Böylelikle yıpranmanın da önüne geçmek istemiştir. Türkiye tarafı ise, müttefiki olarak gördüğü ABD'den, bu süreç boyunca aktif çözüme destek olmasını beklemiş, çözümün temennilerle olmadığı durumda da müdahale kararını anlayışla karşılamasını ummuştu. ABD tarafında olmak için ağır bedeller ödeyen, Kore'de Batı yanlılığını ispat için ağır kayıplar veren, tüm dış politikasını ABD'ye endeksliliğe oluşturan, gerektiğinde Batı dünyasının savunmak için bünyesine yerleştirdiği Jüpi-

⁷⁹ Halil Şimşek, "Johnson Mektubu ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi". **Yeni Dönem-de Türk Dış Politikası, Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Tebliğleri**, ed. Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu, 2010, Ankara, s. 91.

⁸⁰ Gözen, İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe, Türkiye'nin Dış politikası, s. 143.

ter Füzeleriyle birinci saldırı hedefi haline gelmeyi göze alan, kendisiyle doğrudan alakalı olmasa da, Küba Krizine destek vererek savaşın eşiğine gelen, ülkesindeki üsleri ABD hava kuvvetlerine açarak, sürekli SSCB'den tehditler yiyen Türkiye, ABD'nin kendisini kaybetmeyi göze alamayacağı ve adaya çıkarma tehdidine karşı sessiz kalacağını ummuştu.

ABD, Türkiye'nin beklentisini boşa çıkarmış, alabildiğince sert ve diplomatik teamüllere göre çok ağır ifadelerle kaleme alınmış bir mektupla, uzun yıllar boyunca yanında bulunduğu müttefikini tehdit etmiştir. Herhangi bir Sovyet saldırısında yardım etmeyeceği ve kendisinin verdiği silahların, verilmiş amacı dışında kullanılmayacağını belirten ABD tarafı, Türkiye'ye önemli bir gözdağı vermiştir. Sonuçta, ABD safında yer almakla kendini tamamen güvende gören Türk idarecileri için, bu olay büyük bir şok etkisi yapmış, ilişkilerin boyutunun anlaşılmasına ve sorgulanmasına yol açmıştır. Koşulsuz itaat ve müttefikliğin, sürekli kazanç anlamına gelmediği, ABD'nin çıkarları tehdit altında olunca, müttefikini bir kalemde silebileceği gerçeği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

1. ARŞİVLER

NARA- Amerikan Arşivleri

NND 887428, Record Group 59, box 3732

Henry W. Spielman, Foreign service Despatch, Desp. No: 650, 28 Haziran 1956, American Ambassy, Ankara, NND 887428, Record Group 59, box 3732, NARA, Washington.

Foreign Service Despatch, Desp. No: 90, 18 Haziran 1956, American Ambassy, Ankara, NND 887428, Record Group 59, box 3732, NARA, Washington.

NND 887428, Record Group 59, box 3733

DL Stora, Foreign Service Despatch, Desp. No: 293, 8 Nisan 1957, American Ambassy, Ankara, NND 887428, Record Group 59, box 3733, NARA, Washington.

NND 887428, Record Group 59, box 3734

Carlos C. Hall, Foreign Service Despatch, Desp. No:117, 15 Ağustos 1958, American Ambassy, Ankara, NND 887428, Record Group 59, box 3734, NARA, Washington.

NND 887428, Record Group 59, box 3737, 1955-1959

SANA, Turkey, AF 1206417, Secret, Section I, Joint WEEKA, No. 29, FR SANA, Ankara, filed: 16 Aralık 1958, NND 887428, Record Group 59, box 3737, 1955-1959 Central Decimal File, NARA, Washington.

SANA, Ankara, Turkey, Department Of Air Force, Staff Massage Division, Incoming Message, C- 199, JW WKA#43, 231030Z oct 59, 23 Ekim 1959, NND 887428, Record Group 59, box 3737, 1955-1959 Central Decimal File, NARA, Washington.

SANA, Ankara, Turkey, Department Of Air Force, Staff Massage Division, C 30, WKA 6,131030Z feb 59, 14 Şubat 1959, NND 887428, Record Group 59, box 3737, 1955-1959 Central Decimal File, NARA, Washington.

SANA, Ankara, Turkey, Department Of Air Force, Staff Massage Division, Incoming Message, C 294, 071035Z SANA Ankara, Tur, WEEKA nbr 45, 071100Z SEP56, 8 Kasım 1958, NND 887428, Record Group 59, box 3737, 1955-1959 Central Decimal File, NARA, Washington.

NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, box 1, Subject Files Relating to Turkey 1957-58

Jernegan, Letter From Turkish Prime Minister to Secretary on Cyprus Question, 3 Eylül 1957, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, box 1, Subject Files Relating to Turkey 1957-58, NARA, Washington.

John R. Davis, Office Memorandum, 7 Kasım 1955, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, box 1, Subject Files Relating to Turkey 1957-58, NARA, Washington.

William M. Rountree, 4 Kasım 1957, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, box 1, Subject Files Relating to Turkey 1957-58, NARA, Washington.

NND 927318, Record Group 59, Entry Lot 57 D 616, box 17, Briefing Materials Prepared for the Richards Mission to the Middle East, 1956-57

Background Paper, Ambassador Richards' Mission To The Middle East, Middle Eastern Issues in the United Nations, 8 Mart 1957, NND 927318, Record Group 59, Entry Lot 57 D 616, box 17, Briefing Materials Prepared for the Richards Mission to the Middle East, 1956-57, NARA, Washington.

NND 949623, Record Group 59, Department of State, Decimal File 1960-63, box 1381

Robert G. Barnes, Foreign Service Despatch, Department of State, Desp No: 562, 26 Şubat 1960, NND 949623, Record Group 59, CDF 60-63, box 1381, NARA, Washington.

NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032

Alfred L. Atherton, Memorandum of Conversation, Department of State, 26 Haziran 1961, Amembassy Athens, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.

Atherton, Memorandum of Conversation, 10 Şubat 1961, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.

Berger, Incoming Airgram, Department of State, No: G-621, 28 Nisan 1961, Amembassy Athens, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.

Carleton S. Coon, The Foreign Service of the United States Of America, 24 Ekim 1962, American Embassy, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.

Charles W. McCaskill, Foreign Service Despatch, Department of State, Desp.No:

- 337, 12 Haziran 1961, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.
- George Moffitt, Foreign Service Despatch, Department of State, Desp.No: 30, 10 Ağustos 1961, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington
- Fraser Wilkins, Foreign Service Despatch, Desp. No: 288, 26 Nisan 1962, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.
- Hare, Incoming Telegram, Department of State, No: 308, 30 Ağustos 1961, Amembassy Ankara, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.
- John E. Merriam, Fraser Wilkins, Airgram, Department of State, 31 Ocak 1963, Istanbul, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.
- L. Douglas Heck, Foreign Service Despatch, Department of State, Desp.No: 79, 12 Ekim 1961, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.
- Robert C. Barnes, Foreign Service Despatch, Department of State, Desp.No: 157, 18 Eylül 1961, Amembassy Ankara, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.
- Rusk, Outgoing, Airgram, Department of State, No: A-8, 5 Temmuz 1961, Amembassy London, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.
- Rusk, Department Of State Instruction, No: CW-5755, 19 Ocak 1962, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2032, NARA, Washington.

NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63,box 2033

- Christian A. Herter, Memorandum For The President, 9 Ağustos 1960, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63,box 2033, NARA, Washington.
- Eleftheria, Foreign Service Despatch, The Department Of State, Desp. No: 290, 10 Nisan 1962, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington.
- George Moffitt, Foreign Service Despatch, The Department Of State, Desp.No: 208, 20 Şubat 1962, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63,box 2033, NARA, Washington.
- George Moffitt, Foreign Service Despatch, The Department Of State, Desp. No: 250, 27 Mart 1962, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59,

CDF 60-63,box 2033, NARA, Washington.

J.W Bowling, Outgoing Telegram, Department of State, 9 Ocak 1963, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington.

L. Douglas Heck, Foreign Service Despatch, The Department Of State, Desp.No: 290, 1 Mayıs 1962, Amembassy Nicosia, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington.

Memorandum of Conversation, Department of State, 5 Haziran 1962, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington.

Philip Clock, Airgram, Department of State, 27 Kasım, No: A-494, Amembassy Ankara, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington.

Rusk, Airgram, Department Of State, 17 Ekim 1962, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington.

Rusk, Foreign Department Of State Instruction, No: CA 7945, 21 Mart 1961, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington.

The White House, Memorandum of Conversation, Department of State, 5 Haziran 1962, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63, box 2033, NARA, Washington.

Wilkins, Airgram, Departmental and Foreign Service, 26 Nisan 1962, No: A-204, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63,box 2033, NARA, Washington.

W. Tapley Bennett, Foreign Service Despatch, The Department Of State, Desp. No: 508, 26 Ekim 1961, Athens, NND 949567, Record Group 59, CDF 60-63,box 2033, NARA, Washington.

NND 949623, Record Group 59, CDF 60-63, box 1381

Wilkins, Department Of State, Airgram, Department of State, 10 Mayıs 1962, No: A-220, NND 949623, Record Group 59, Department of State, Decimal File 1960-63, box 1381, NARA, Washington.

NND 959393, Record Group 59, Box 05, Records of the Turkish Affairs Desk. 1958-1963

Background Paper, Ankara, 27-29 Nisan 1961, NND 959393, Record Group 59, Box 05, Records of the Turkish Affairs Desk, 1958-1963, NARA, Washington.

Basis of Turkish Foreign Policy, NND 959393, Record Group 59, Box 05, Records of the Turkish Affairs Desk, 1958-1963, NARA, Washington.

2. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Armaoğlu, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Cleveland, William L., **A History of the Modern Middle East**, Westview Press, Oxford, 2000.

Department of State Bulletin, Vol., L., No. 1282, 20 Ocak 1964.

Fisher, Sidney Nettleton, **The Middle East, A History**, The Ohio State University, New York, 1979. (ilk basım 1959)

Fuller, Graham E., **The New Turkish Republic**, United States Institute of Peace Press, Washington DC, 2008.

Golan, Galia, **Soviet Policies in the Middle East, From World War II to Gorbachev**, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.

Gözen, Ramazan, **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe, Türkiye'nin Dış Politikası**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2009.

Gürün, Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983.

Nettleton, Fisher, Sydney and Ochsenwald, William, **The Middle East**, Mcgraw-Hill Inc., New York, 1990.

Sönmezöğlü, Faruk, **Türkiye-Yunanistan İlişkileri & Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, Der Yayınları, İstanbul, 2000.

Şahin, Haluk, **Johnson Mektubu, Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası**, İstanbul 2002.

Türkman, Sayim, **ABD, Ortadoğu ve Türkiye**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.

Türkmen, Füsün, **Kırılğan Ortaklıktan "Model Ortaklığa" Türkiye-ABD İlişkileri**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.

Uslu, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.

MAKALELER

Drury, Michael P: "The Political Geography of Cyprus", **Change and Development in the Middle East**, ed. By John I. Clarke and Howard Bowen Jones, London and New York, 1981.

Şimşek, Halil "Johnson Mektubu ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi", **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası, Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Tebliğleri**, ed. Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Neceföğlü, Ankara, 2010.